

KÖTELEZŐK EMELT SZINTEN
BALASSITÓL BORBÉLY SZILÁRDIG

Károli Könyvek
tanulmánykötet

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bozsonyi Károly, Csanády Márton, Fabiny Tibor, Homicskó Árpád,
Horváth Géza, Kendeffy Gábor, Kocsev Miklós, Miskolczi-Bodnár Péter,
Mogyorósi András, Pap Ferenc, Sepsi Enikő, Zsengellér József

KÖTELEZŐK EMELT SZINTEN
BALASSITÓL BORBÉLY SZILÁRDIG

SZERKESZTETTE:
SEBŐK MELINDA
PAPP ÁGNES KLÁRA
TÖRÖK LAJOS

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2019

Felelős kiadó:
Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Horváth Géza, a KRE BTK dékánja

Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060
Fax: 455-9062

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2019
© L'Harmattan Kiadó, 2019
© Szerzők, szerkesztők, 2019

ISBN 978-963-414-585-1
ISSN 2062-9850

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu • webshop.harmattan.hu

TARTALOM

SEBŐK MELINDA: Előszó	7
---------------------------------	---

KÖTELEZŐ SZERZŐK

KULIN FERENC: Petőfi „modern” posztromantikus fordulata 1848-ban . . .	13
TÖRÖK LAJOS: Egy mondat a balladáról. Tragédia dalban elbeszélve	31
NYILASY BALÁZS: „A ballada Shakespeare-je”. Gondolatok az Arany János-i balladisztika világgépi tágasságáról és tartalmasságáról	51
BERTHA ZOLTÁN: „Dala ma is friss étellel tele”. Ady Endre korszerűségéről	61
SEBŐK MELINDA: Filozófiai kérdések, műfaji-formai sokszínűség Babits Mihály <i>Levelek Iris koszorújából</i> című kötetében	71
BENGI LÁSZLÓ: Az elbeszélés távlatai és változatai az <i>Esti Kornélban</i>	81
TVERDOTA GYÖRGY: A kései József Attila fordulata (<i>Kirakják a fát</i>)	97

VÁLASZTHATÓ SZERZŐK

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA: Balassi Bálint poézisáról	107
BENE SÁNDOR: Műfaji hagyomány és barokk szemlélet Zrínyi Miklós <i>Szigeti veszedelem</i> című eposzában	135
TÖRÖK LAJOS: Szövegek között. <i>Az ember tragédiája</i> mint szövegkritikai probléma az irodalomórán	151
PAPP ÁGNES KLÁRA: A megidézés változatai és a költői szerep Weöres Sándor <i>Psyché. Egy hajdani költőné írásai</i> című művében	167

FÚZFA BALÁZS: „...ködbe vesző tekintete lassan a semmibe révedt, ahol ott gomolygott a minden”– avagy adalékok az <i>Iskola a határon</i> kettős természetéhez	187
--	-----

VILÁGIRODALOM

KOVÁCS ÁRPÁD: Anna karizmája. Az <i>Anna Karenyna</i> poétikájához . . .	197
PAPP ÁGNES KLÁRA: Baudelaire és a modernség születése. A francia premoderne poétikai sajátosságai tételhez	207
V. GILBERT EDIT: A történetmondás és az értelmezés szintjei Mihail Bulgakov <i>A Mester és Margarita</i> című regényében	225

KORTÁRS ÉS HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOM

BÁNYAI ÉVA: Közteesség és határidentitás Bodor Ádám <i>Sinistra körzet</i> című regényében	237
LADÁNYI ISTVÁN: Az elbeszélés mód sajátosságai és az Adria toposza Tolnai Ottó <i>Világítótorony eladó – Festettvízpróza</i> című utazáskönyvében	247
HORVÁTH CSABA: Egyéni és történeti emlékezet Borbély Szilárd <i>Nincstelenség</i> című regényében	263

EMELT SZINTŰ PRÓBATESZT ÉS MEGOLDÓKULCS

SEBŐK MELINDA: Emelt szintű írásbeli feladatsor	273
SEBŐK MELINDA: Emelt szintű írásbeli feladatsor megoldókulcsa	291
A kötet szerzői	307

MÚFAJI HAGYOMÁNY ÉS BAROKK SZEMLÉLET ZRÍNYI MIKLÓS SZIGETI VESZEDELEM CÍMŰ EPOSZÁBAN

BENE SÁNDOR

1. „SORS BONA, NIHIL ALIUD”: ÉNTEREMTÉS A KÖLTŐI MŰVEKBEN

Zrínyi az első magyar nyelven alkotó költő, akivel kapcsolatban nem egyszerűen a művekből kirajzolódó személyiségformáról, hanem tudatosan *irodalmi* személyiségformálásról beszélhetünk. „Groff Zrini Miklos”, mielőtt a *Syrena*-kötet címlapján megjelenne, a szövegben és a szöveg által teremtődik meg. Jó példája ennek eposza utolsó strófája, ahol a dédapa kiomló véréből saját nevének betűit formálja meg:

Vitézek Istene, ime az te szolgád
Nem szánta éretted világi romlását;
Vére hullásával nagy bötüket formált,
Illy subscribálással néked adta magát,
Ő vitéz vééréért vedd kedvedbe fiát!
(*Szigeti veszedelem*, XV. számozatlan befejező strófa)

Áldozatát véres aláírással hitelesíti a szigeti hős, ezzel mintegy előre megváltva „fiát”, a tetteit majdan elbeszélő dédunokát. Ám mind az áldozat, mind a megváltás/megváltódás az írás, a „bötű” közvetítésével mehet csak végbe: Krisztus követése (az *imitatio Christi*) textuális dimenziót nyert.

A költő Zrínyi már korai könyvbejegyzéseinek tanúsága szerint is ehhez a heroikus írásmódhoz, ehhez az élet-(és halál-)formához keresi olvasmányaiban saját ősen kívül a további mintákat és előképeket, a méltó elődöket: Hunyadi Jánost, Hunyadi Mátyást, Janus Pannoniust, Balassi Bálintot. Életükből legintenzívebben a haláluk pillanata érdekli, ahol tisztán mutatkozik meg a „vitéz” (költő, politikus, katoná) hősiesség, bátorsága, magasra emelt lelke; a korabeli morálfilozófia nyelvén *magnanimitása*, Zrínyi szótárában: *nagyszívűsége*.

A hősi morálhoz heroikus vallásosság tartozik. „Az szerenche üstöke az hatalmas Isten kezében” – írta oda Zrínyi a Janus Pannonius halálát elbeszélő sorok mellé könyvtárának Bonfini-kötetébe.¹ Isten döntéseinek motivációit nem ismerjük, az isteni gondviselés „végzése” (a sors, a fátum) az emberek számára csak fortunaként, a szerencse képében jelenik meg. A felsőbb szándék ezért nem spekulációval, hanem csakis cselekvés útján, a virtus működtetése révén tapasztalható meg. A sorsot „kísértő”, a fátumot „kihívó”, a szerencsét „megpróbáló” habitus a vallásos viszonyulás legsajátabb formája, az Istenhez fordulás „vitézi” módja. Zrínyi jelmondatként is megfogalmazta, s mind exlibrisére, a könyveibe ragasztott arcképe alá, mind pedig verseskötetének címlap-metszetére odaírta: *Sors bona nihil aliud* („Jó szerencse, semmi más”).

Mindezzel látszólagos ellentétben Zrínyi Miklós a magyar irodalom legirodalmibb írói közé tartozik. A filológusi elkötelezettség és akribia² ilyen mértékű beépülése a szövegszervezésbe, főként az imitációs eljárások és a rejtett poétikai utalások hálózatába, régi irodalmunkban csak Rimay Jánosnál fordul elő, s az újabbról is kevesekkel rokonítható. Költői mintáival Zrínyi többnyire rejtve verseng, igyekszik azokat nehezen felismerhetővé tenni. A technika legjobb példája a *Syrena* első közvetlen direkt idézetként elhangzó „szerzői” megszólalása, a vadász monológjának bevezető strófája az első *Idiliumban*:

Oh te szép Viola, te két szemed mely szép,
 Annaira kegyetlen hozzám, mint márvány kép,
 Mast vigaszik minden az kikeleti nép,
 Csak az én örömöm te miáttad nem ép.
 (*Idilium I 7: 1–4*)

Nyilvánvalóan a Balassi-Rimay-kiadásokban Balassi neve alatt hagyományozódó *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán s fogyásán* című politikai jeremiádjának legismertebb rímisorát idézi Zrínyi („Ó, szegény megromlott s elfogyott magyar nép, / Vitézséggel nevelt hírrel vagy igen szép, / Kár, hogy tartatol úgy, mint senyvedendő kép, / Elömenetedre nincs egy utad is ép.” A szerző valójában Rimay János.)³ A pásztori környezetben, szerelmes panaszvers bevezetéseként idézett rímtoposz eredeti politikai jelentése az ellenkezőjére fordul, sőt, éppen

¹ Hausner Gábor – Klaniczay Tibor – Kovács Sándor Iván – Monok István – Orlovsky Géza (szerk.): *A Bibliotheca Zrinyiana története és állománya*, Budapest, Argumentum – Zrínyi, 1991, 46.

² precizitás, lelkiismeretes aprólékosság

³ Rimay János: *Összes művei*, s. a. rend. Eckhardt Sándor, Budapest, Akadémiai, 1955, 83. (A verset Balassinak tulajdonító szöveghagyományról: uo., 199–200.)

a kortársak számára felismerhető kontextusváltás révén, narratológiai szerepet is kap, történet kezd épülni belőle: a haza helyett a „vadász” a kedvest szereti, a hősi-vitézi életformát – ha csak átmenetileg is – elutasítja.

Zrínyi verseskönyvének ez a történetyszerűség, az egyes darabokat laza narratív szerkezetbe foglaló törekvés alapvető jellemzője. A „bötű” által megteremtődő és felmutatott személyiség történetként keletkezik, méghozzá olyan történetként, amely kisebb, olykor egymásnak ellentmondó, egymást kioltani igyekvő részbeszéléseket szintetizál magában. Közülük a terjedelmileg is legnagyobb súlyú és időben először összeállt „historia”: a dédapa története, maga a *Szigeti veszedelem*.

2. A SZIGETI VESZEDELEM

2.1 Nyelv, minták, források

A Zrínyi-epika (és persze az egész költői életmű) legnagyobb, mindent mást megelőző kérdése: miért magyarul íródott? A költői anyanyelv-választás korántsem magától értetődő egy olyan többnyelvű arisztokrata közegben, ahol a Zrínyi-fivérek azonos könnyedséggel használják a magyar és a horvát nyelvet, a latin mellett pedig regionális sajtáságként az olasz is egyenrangúan van jelen legszűkebb környezetükben. A Zrínyiek körül, birtokaikon, határőrkatonáik között, élő és eleven hagyomány a délszláv orális epika. Nagyapjuk, Zrínyi György a horvát nyelvű irodalom egyik kiemelkedő hatású mecénása volt, akinek a kor legnagyobb humanista költője, Dominko Zlatarić (1597) ajánlotta a maga (Bornemisza magyar Szophoklész-parafrázisával szinte egyidőben keletkezett) horvát *Elektra*-fordítását; a szigeti ostrom első epikus feldolgozását (*Vazetje Sigeta grada* [Sziget várának bevétel], 1585) ugyancsak neki, a szigeti hős fiának dedikálta a zárai katonaköltő, Brne Karnarutić. A magyar irodalomtörténetben szinte közmegegyezés (Kölcsey, Horváth János, Sík Sándor) övezi a megállapítást: hazai *forrásai* ugyan vannak a *Szigeti veszedelem*nek, de hazai *mintája* nincs, a magyar költői hagyományokból az eposz ki nem nőhetett, azokba szervesen illik, és valódi recepcióra is csak a 18. század végén és a 19. elején, Ráday, Kazinczy, Csokonai, majd Kölcsey és Vörösmarty nemzedékénél talál majd. Kevésé ismert, hogy horvát oldalon a helyzet fordított: ott csupán az eposz nyelve idegen, ellenben az irodalmi kontextus és irodalomszociológiai háttér tekintetében a *Szigeti veszedelem* éppenhogy természetesen illeszkedik abba a kultúrába, amelynek legfőbb problémája azonos a *Syrena*-kötetével: lehetséges-e (és hogyan) a tassói hősi epika folytatása egy a tassói heroikus ideáloknak mindenben ellentmondó (pre)modern világban?

A magyar nyelv választását mindennek fényében feltehetőleg ideológiai, közelebbről nyelvpolitikai megfontolás indokolja. A horvát irodalomban éppen Zrínyi Péter és környezete (felesége, Frangepán Katalin és sógora, a később vele együtt kivégzett Frangepán Ferenc), az ún. „ozalji kör” az első, amely tudatos törekvést mutat a három nagy nyelvjárás (a horvát tengerparti „ča” és az északi „kaj”, illetve a nagyrészt szerb nyelvterületen elterjedt „što”) egyesítésére. Ennek az egyesítő tendenciának azonban tágabb kerete a Zrínyi Miklós politikai céljaival, a horvát és a magyar rendiség integrációjával szoros összefüggésben álló kétnyelvű, magyar-horvát irodalmi program, amelynek előzményeiről tanúskodik a horvát környezetben (a Draskovics udvarban) született magyar nyelvű komédia, a *Constantinus és Victoria* (1648 előtt), s amelynek legtudatosabban vállalt kifejezése a magyar *Syrena*-kötet horvát átdolgozásának díszes velencei kiadása (*Adrianszkoj mora Syrena Groff Zrinszki Petar*, 1660). A két eposz (és a két verseskötet) párhuzamos, horvát és magyar variánsának publikálása egyedi, példa nélküli eset a korszak európai irodalmában – olyan irodalompolitikai lépés, amelynek nemcsak jelentőségét, jelentését is teljesen elfedte a hagyományokat elválasztó 19. századi nemzeti kánonépítés.

Az eposz forrásai, mint Zrínyi Péter a saját kötete bevezetőjében fivére munkájáról mondja: „magyar, latin és olasz krónikák”.⁴ A krónikák alatt természetesen nemcsak a professzionális történetírás termékei (Zsámboky János, Istvánffy Miklós, Vrábec Antal és a török krónikások művei), valamint a szemtanúktól és kortársaktól származó emlékiratok (Cserenkó [Črnko] Ferenc horvát feljegyzése, Budina Sámuel latin fordításában) értendőek, hanem a verses krónikák, históriás énekek is. Közülük a korábbi magyar (*História Szigetvárnak veszéséről*, 1566), a későbbi horvát (*Pjesma o Sigetu* [Ének Szigetről], 1593k., Murántúli daloskönyv). Nyilvánvalóan ismerte Zrínyi a saját nagyapja, Zrínyi György által mecenált wittenbergi kiadvány, a latin nyelvű „Zrínyi-album” verses szövegeit is (*De Sigetho Hungariae propugnaculo* [Szigetről, Magyarország védőbástyájáról], 1587). A verses források azonban nem poétikai minták, legfeljebb az eposz végső kidolgozását egy-egy ponton befolyásoló, ötletadó költői szövegek voltak. Ilyen például a népéért és a kereszténységért hozott áldozata jutalmául apoteózisban részesülő keresztény hős motívuma Janus Pannonius Hunyadi János-epitáfiumában és Rimay János *Balassi-epicédium*ában (1594). Ilyen a bűnös nép megváltása, a haragvó Isten megengesztelése Janus Pannonius elégiájában (*De rerum humanarum conditione* [Az emberi nemről] és Alessandro Cortese Hunyadi Mátyáshoz írott dicsőítő költeményében (*De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis*

⁴ Zrínyi Péter: Adriai tengernek Syrenaia – Ajánlás, in *Horvát irodalmi antológia*, s. a. rend. Lőkös István, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2004, 108.

[Korvin Mátyás magyar király hadi dicsőségéről], 1488). Ilyen a legyőzve is győztes (*victus victor*) hős motívuma Forgách Ferencnek a wittenbergi album által is közölt emlékiratában, a szigeti hőstettet a nemzeti bűnök és a megtérés horizontjába állító horvát Karnarutic-kiseposz, vagy a várvédelmet a vergiliusi nyelvhez és előadásmódhoz közelítő latin epikus feldolgozás, Christianus Schesaeus (1535–1585) erdélyi szász költő munkája (*De capto Zygetho* [Sziget bevételéről], 1571).

A szó szorosabb értelmében vett költői mintának, poétikailag és ideológiailag követendő példának lényegében csak egy mű tekinthető, mint azt már Kazinczy és Kölcsey óta hangsúlyozza irodalomtörténet-írásunk: Torquato Tassónak (1544–1595) a 11. századi kereszties háborút megéneklő hőskölteménye, a *Gerusalemme liberata* (Megszabadított Jeruzsálem, 1575). Az egész kereszténység sorsát történelmi léptékben (Zrínyi szótárában: mint az „országos dolog historia-folyását”) befolyásoló hősi küzdelem rajza, a menny és a pokol erőinek összecsapását ábrázoló keresztény eposz, középpontjában a szenvedélyektől mentes, megingathatatlan hitű vezérrel, Bouillon Gottfréddelel, a maga egészét tekintve vezérfonala volt Zrínyinek. Tassót azonban nem önmagában imitálta Zrínyi, hanem az általa „felülírni”, klaszikus formára hozni szándékozott Ariostoromanzóval (*Orlando furioso* [Eszeveszett Orlando], 1532), valamint a tassói eposzmodellel szembe forduló Giambattista Marino (1569–1625) *L'Adonéjával* (Adónisz, 1623) együtt, vagyis az eposz mintáját annak teljes poétikatörténeti kontextusával együtt vette figyelembe. Ariostótól származik a szigetvári történet elbeszélésének többször előkerülő „tengeri utazás” metaforája, az elbeszélő folyamatos jelenléte, önreflexiója, a fiktív világ és a valóság határainak tudatosan reflektált átjárása a Zrínyi-eposzban. Marino követése a költészet és általában az irodalom státusával kapcsolatos ismeretelméleti és morálfilozófiai problémákat is felvet. Monumentális eposza elutasítja a nagy történetteológiai koncepciót, a harccal szembe a szerelmet és az erotikát állítja, a saját szépsége áldozatául eső Adonisz tragédiája kívül esik a történeti és az üdvtörténeti időn, a mitológia örök allegorikus világában történik folyamatosan, újra és újra. Ez a szemlélet természetesen a klasszikus irodalmi kánont sem hagyta érintetlenül: Marino fő mintái Vergilius helyett a nagy mitologikus eposzt alkotó Ovidius és a római ezüstkor szerzői lesznek. Zrínyi pedig nemcsak a *Syrena*-kötet olvasónak szóló előszavát fordítja nagyrészt Marino egy elhíresült esztétikai leveléből, hanem már eposzának tagolásával is Ovidiust idézi (a *Metamorphoses* [Átváltozások] 15 énekből áll, a *Szigeti veszedelem* ezt követi a 12 énekes vergiliusi minta helyett).

A fiatal Zrínyi a velencei könyvpiacon beszerezte Marino minden fontosabb művét, s a későbbiekben a történetírók és politikai filozófusok között is a marinizmushoz szorosan kapcsolódó tacitisták munkáit gyűjtötte módszeresen.

Szerzői szándékaitól, saját heroikus habitusától ugyanakkor meglehetősen távol állt mind a nápolyi költő iskolájának nyílt erotikája, mind a marinista szövegekben megjelenő divatos nyelvi szkepszis. Töprengésének iránya nyilvánvalóan az volt, hogy vajon lehetséges-e a hősepikai hagyomány megújítása a Marinóétól eltérő irányban, van-e a tassói örökség modernizálásának másik, alternatív útja?

2.2 Cím

Az eposznak két címe is van a kötetben. Az első ének fölött álló latin cím genitivusi alakjából (*Obsidionis Szigetianae pars prima*) elvonva a Zrínyi által adott cím: *Obsidio Szigetiana*, vagyis „Sziget ostroma” lehetne. (Azaz nem ’elfoglalás’, ’megvívás’, mint Zsámbokynál [„expugnatio”] vagy Karnaruticnál [„vazetje”). Zrínyi azonban magyar címmel is megjelölte az eposzt, a kötet bevezetőjében: „Homerus 100 esztendővel az trojai veszedelem után írta historiáját; énnékem is 100 esztendővel az után történt irnom szigeti veszedelmet” (*Az olvasónak*). Az eposz 1853-as kiadását sajtó alá rendező Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc innen emelték át azt a címvariánst, amely azóta meggyökeresedett a magyar irodalmi hagyományban: *Szigeti veszedelem*. Ennek a verzióknak feltehetőleg Tinódi volt a mintája: a *Szegedi veszedelem* (1552) olyan harcot ír le, amelyben ugyan a magyarok alulmaradtak, de „az teröknek is egyenlő veszödelme” volt a küzdelem eredménye. A logika azonos a latin címvariáns kiválasztásának logikájával, a magyar cím szintén a török győzelmet vonja kétségbe.

2.3 Cselekmény

Az eposz cselekményének klasszikus sűrítményét Arany Jánosnak köszönhetjük:

Isten az elfajult s pártokra szakadt magyar nemzetet megbüntetendő, Szolimánt küldi ostorúl az országra. Szolimán roppant hadi néppel indul Magyarhon ellen s nem tudja még, Egert vagy Szigetet ostromolja-e először, midőn Zrínyi Miklós, Szigetvár parancsnoka az által, hogy Siklósnál egy török tábort széjjelver, a szultán haragját magára vonja. Ez tehát egész hadával Sziget alá száll. Zrínyinek az Isten már előbb csodás módon tudtúl adja, hogy a vár védelmében hősileg el fog esni; mindazáltal ő nem csügged, hanem az ostromot több ízben győzelmesen veri vissza, noha nincs reménye, hogy királyától segítséget nyerjen. E harcok folyama számos közbeszótt szép epizóddal teszi a költemény derekát. Miután azonban Zrínyinek sehonnan segéd nem érkezik, hada a folytonos csatázásban kevésre olvadt, legjobb vitézei elhulltak, a török, segítette az alvilág szellemeitől, a várat felgyújtja. Látván Zrínyi, hogy a végóra eljött, kiront embereivel, maga elejti Szolimánt, de a tulnyomó erővel nem bír

s mind népestől hősi halált szenved. Azonban így is győz, mert isten angyalait küldi a bajnokok lelkeiért, s őket a vértanúk koronájával dicsőíti meg; a török had pedig a vár makacs védelme és a szultán halála által megtörölte, kénytelen visszafordulni s ezuttal abbagyni Magyarország elfoglalását.⁵

2.4 Intenció és tárgy

Az eposz aktualizálható politikai és erkölcsi üzenete magától értetődő: a nemzetnek a szigeti várvédő közösség erkölcsi szilárdságához, hitének erejéhez kell felnőnie, félretéve a vallási és etnikai ellentéteket, ha sikeresen akar a török ellen harcolni. A szövegben magában mutatkozó szerzői szándék azonban egy teológiai megfontolás bizonyítása, amelyet a döntő ostrom előtt az alvilágból megidézett Hazret Ali (Mohamed próféta veje) mond ki: „Szigetben nem laknak olyan körösztények, / Kiknek árthassanak Alkorán-levelek [...] Ezek már más üdők és más emberek, / Látom az Istennél igen kedvesebbek, / Hogysem előbb, kik voltak egyenetlenek...” (*Szigeti veszedelem*, XIV. 62: 1–2; 64: 1–3.) A két vallás közötti küzdelmet, az ostrom előtt és alatt mutatott hősiességükkel, megnyerik a keresztények. Sziget védőinek ugyan meg kell halniuk, de áldozatuk *ténylegesen* megváltoztatja a történelem menetét. E tétel (a régebbi szakirodalom szóhasználatában: „alapeszme”) magával az eposz cselekményének egészével kap narratív formát. A Szűz Máriához forduló invokáció azonban tovább szűkíti a tárgyat, a cselekmény legfőbb alakítójára, a főhősre összpontosít, „ki fiad [ti. Mária fia, Krisztus] szent nevéért bátran holt” (*Szigeti veszedelem*, I. 5: 2). A költői tárgy végső soron a főszereplő, a szigeti Zrínyi Miklós maga, jellemével és cselekedeteivel együtt. A jellembeli erények (hősiesség, bátorság, erő, „nagyszívűség” stb.) a cselekedetek következményei. A kérdés tehát: mit cselekszik Zrínyi az eposz folyamán?

Először: Istenhez fordulva segítségért, felismeri a sorsot – a II. énekben Isten feltárja neki a fátumot, azaz döntését, mely szerint mártíriumot kell szenvednie. *Másodszor:* mivel Isten „végezése” nem csupán rá, hanem katonáira is vonatkozik, meg kell győznie őket arról, hogy a vértanúság nemcsak elkerülhetetlen, hanem örömteli áldozat, illetve meg kell tanítania őket arra, hogyan készítsék fel magukat a hősi halálra. Ez utóbbi ténykedése az eposz végéig, szinte az utolsó pillanatig tart.

⁵ Arany János: *A magyar irodalom története rövid kivonatban*, in Arany János: *Összes művei*, 10. kötet, *Prózai művek 1*, s. a. rend. Keresztury Mária, Budapest, Akadémiai, 1962, 489.

2.5 Szerencse, végzet, gondviselés

Zrínyi legnagyobb pillanata az eposz elején adatik, amikor legelőször lép az olvasók elé: hajnali imája során. A feszület háromszor meghajlik, és a Megfeszített felel a könyörgőnek, mégpedig három ígérettel: 1. „Martyromságot fogsz pogántul szenvedni”; 2. „Szulimán [...] nem fogja te romlásodat látni, / Mert te vitéz kezeid miát fog meghalni”; 3. „Az te fiad, György [...] Mint phoenix hamubul költi nemzetségét: / Ugy okossággal ez megtartja híredet” (*Szigeti veszedelem*, II. 83–86). A három közül az első kettő az eposz cselekményének tengelyévé válik, az utolsó az összeköttetést teremti meg a főhős és az elbeszélő között.

Ettől kezdve Szigetvár védője bizonyosan tudja a gondviselés rá vonatkozó rendelését, ismeri saját fátumát, amelyet a szerencse csak a felszínen befolyásolhat. A *fortuna* annyiban kiszámíthatatlan, amennyiben az emberek nem értik vagy nem ismerik fel a gondviselés (*providentia*) szándékait. A vár védői saját mártírsorsukkal tesznek bizonyosságot a keresztény hit felsőbbrendűségéről. A sorsfelfogás egyszersmind cselekmény- és szerkezetalkító tényező; hatása az eposz belvilágában nagyrészt a jellemek formálásán keresztül érvényesül.

2.6 Jellemek

A két főhősben, Szulimánban és Zrínyiben sztoikus erkölcsi ideálok testesülnek meg. A török császár a II. énekben az állhatatosság (*constantia*) és okosság (*prudentia*) példajaként kerül bemutatásra (*Szigeti veszedelem*, II. 49–50), egyetlen hibája a harag és a kegyetlenség, éppen azok a szenvedélyek, amelyeket a szigeti hősnek sikerül legyőznie magában: „Nem irtózik semmit, hanem ép elméjét / Pogánynak veszélyére tartja s nagy szüvét” (*Szigeti veszedelem*, XII. 31: 3–4). Az „ép elme” (*recta ratio*) és „nagy szív” (*magnanimitas*) ugyancsak sztoikus kategóriák: a szigeti Zrínyi heroizmusa sztoikus heroizmus.

Az eposz szereplői vitéz katonák, de nem emberfeletti hősök. Vezérük teszi azzá őket, aki a sorsot felismervén, felismerteti azt a várvédők seregével is. A közösségből sokan kapnak egyéni vonásokat, Zrínyi nagy mestere a tömör jellemzéseknek, de csak néhány alakot emel ki a tömegeből, hogy e tanulási folyamat lépcsőfokainak lélektanilag is hiteles ábrázolását nyújtsa a révükön. A sorsot a szerencsével azonosító, saját haláláért a „kegyetlen fátumot” okoló Farkasics áll a tanulás alsó fokán. Az *Aeneis* vitéz párosát, Nysust és Eurialust idéző Juranics és Radivoj vakmerő vállalkozása (a török táboron átlopózva hírt vinnének a királynak) önmagában dicséretes, egymásért vállalt hősi haláluk jutalmául apoteózisban részesülnek – egyetlen erkölcsi fogyatkozásuk a hírnév túlzott keresése. A védők táborából a kapitány legkedvesebb vitéze, Deli Vid jut erkölcsileg a

legmagasabbra. Küzdelme több éneken át húzódik a török sereg legerősebb harcossal, a szerezcsen Demirhámval (mint Tancredi viadala Tassónál a pogány hős Argantéval), ám utolsó összecsapásuk előtt, amely mindkettőjük halálával végződik, Istenhez forduló fohászában az egyéni dicsvágy helyett a felsőbb akaratra való ráhagyatkozás jelenik meg a legmagasabb értéként („Uram, most úgy légyen, a mint te akarsz”; *Szigeti veszedelem*, XIV. 100: 1).

A várvédők zöme nem érkezett el a tudatosságnak erre a fokára – ők más úton jutnak el az örömmel vállalt vértanúsáig. Az eposz halálpedagógiájának legsúlyosabb erkölcsi problémája, hogy a mártírsors vállalását náluk a szigeti Zrínyi nem a szenvedélyek eltávoztatásával éri el, hanem ellenkezőleg, éppen hogy felkorbácsolásukkal. Velük ellentétben vezérük szinte sosem haragos, a döntő pillanatokban is legfeljebb „felöltözi” a kegyetlenséget. Állandó jelzője a „rettenetes” és a „szörnyű” – ám ez nem saját, hanem ellenségei lelki állapotára vonatkozik. Ő a vihar nyugodt középpontja, következetesen alkalmazott metaforikus azonosítója a „kőszikla”. S miközben maga megőrzi „ép elméjét”, vitézeit úgy neveli, mint oroszlán a kölykeit, haragot és bátorságot önt szívükbe (*Szigeti veszedelem*, X. 104: 1). Az eposz végére a várvédők elkészültek a hősi halálra: mikor Zrínyi Szulimán megölése után a XV. ének végén visszatér seregéhez, azok már az öröm csendes extázisában várják az apoteózist:

Mint ennyi között is egy jajgatás nincsen,
Mert nagy vigassággal s örömmel hal minden.
(*Szigeti veszedelem*, XV. 105: 1–2)

2.7 Szerkezet

A *Szigeti veszedelem* rendkívüli műgonddal szerkesztett alkotás. Az ovidiusi mintára 15 énekre tagolt eposz strófáinak száma 1566, mert abban az évben zajlott az ostrom. A tematikus tagolás szintén az ovidiusi hármasságot követi. Az *Átváltozásokban* az istenek, a hőrosok és a történelmi alakok világa teremt formális triádot – Zrínyi az elbeszélés nagyobb egységeit renndezi hármasszerkezetbe. A tagolás eszközeként a beszédek szolgálnak. A szerkezet kialakításának szempontjából azok az énekek nyernek különleges súlyt, amelyeknek a szigeti hős az elején és a végén is megszólal: ilyen az V. (az esketéssel kezdődik és a fiához szóló beszéddel végződik), illetve a XV. ének (a kirohanás előtti beszéd a utolsó buzdításig, amellyel a kapitány beáll a csoportképbe, vitézei közé meghalni). A legérdekesebb pont a nagy ostromot elbeszélő X. ének: itt is van Zrínyi-beszéd az elején és a végén, de egyiket sem halljuk, csak az elbeszélőtől értesülünk róluk (*Szigeti veszedelem*, X. 13; 105–106). A szerkezeti rend a következő:

A) I–V. ének: harcok az ostrom megkezdéséig (Palota, Gyula, Siklós);

B) VI–X. ének: az ostrom megkezdődik, de a részleges küzdelmek leírása mellett egy ének, a X. mutatja csak be az általános támadást, amelyet epizódok késleltetnek;

C) XI–XV. ének: a végső harcok, Szigetvár eleste, a hősök apoteózisa (mennyebe ragadtatása) az utolsó énekben.

2.8 A poétikai háttér

Zrínyi Marinóval folytatott virtuális költői vetélkedésének nem az imitációs technika a lényege. A poétikai újítás a teológiai szemlélet különbségéből következik, amely a két főhős alakjában és sorsában ölt testet. Adonisz passzív elszenvedője a szépsége által mozgásba hozott végzetnek – s halála után még az őt elpusztító vaddisznó is felmentést nyer az istenek ítélőszéke előtt, hiszen szerelemből és vágyból gyilkolt, akaratlanul. A szigetvári Zrínyi viszont aktív célszenvedő: tudatos mártír, aki „megbeszélte” Istennel mindazt, ami következik – a jövőre gondolva, felelősséggel vállalja, egyenesen akarja a hősi halált. Marino istene rejtőzködő Isten, Zrínyié személyes, jelenlévő és beavatkozó. Marinónál Isten nyelv nélküli, angyali beszéde *gondolatot* közvetít, Zrínyinél *akaratot* (*Gerusalemme distrutta* [Az elpusztított Jeruzsálem], 24: 1–4; *Szigeti veszedelem*, XV. 33: 1–4). Ez a teológiai különbség (a racionálissal szembeállított voluntarista hit) a poétika szintjén is megmutatkozik. Zrínyi saját magának is prófétikus, az isteni akarat által ihletett elbeszélői pozíciót tulajdonít. Amint dédapja az Istentől közvetlenül irányítva cselekedett, ő a Szentlélek sugalma alapján ír („Bán cselekedetét az én kezem írja, / Mellyet Isten lölke elmémben befuja”, *Szigeti veszedelem*, XIV. 1: 3–4). Ezzel nemcsak a megörökített eseménysor, a szigeti ostrom kerül üdvtörténeti horizontba, hanem a megörökítés gesztusa, maga az írás is része lesz az isteni üdvterv beteljesítésének.

Amint Zrínyi teológiája az *akarat* köré szerveződik, úgy az eposz költői elbeszélésének is kulcskategóriája az *erő*. „Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt” – fohászodik a szerző a Szűzanyához az invokációban (*Szigeti veszedelem*, I. 5: 1–2). Ha a költő részesül az isteni erőben, akkor képes lesz közvetíteni a felismert igazságot, s amelynek révén a mű az olvasókra hat: rabul ejti figyelmüket, hatalmába keríti képzeletüket, érzelmi azonosulásra készíti őket. A leg-hatékonyabb eszköz ennek eléréséhez az érvelés helyett a közvetlen ábrázolás. A sztoikus hagyományból származó görög *enargeia* (képszerűség) fogalmát a

latin retorikai irodalom az *evidentia* terminusával adta vissza, s már a késő reneszánsz teoretikusai (Giraldi Cinzio, Philip Sidney és maga Tasso is) is gyakran összemosták a költői kifejező erővel (*efficacia, forcefulness*). Zrínyi eredetisége abban keresendő, hogy a poétikai erő fogalmát morálisan is értelmezte, s kapcsolatba hozta ábrázolt hőse lelki erejével (*magnanimitásával, „nagyszívűségével”*). Mind a költői kifejezőerő, mind a lelki erő az igazság (jelen esetben a gondviselés működtette sors) megismerésére és elfogadására képesít, de mindegyik más szinten teszi ezt. A *Szigeti veszedelem* a kortárs olvasók sors-belátását azzal akarja segíteni, hogy maga a cselekmény is hasonló beavatódási, megismerési folyamatot jelenít meg. A szigeti várvédők a kapitányuk által mutatott jelek első olvasói – majd meggyőzetvén vezérük által, maguk is jellé válnak a róluk olvasók meggyőzésére.

Az erő mellett az eposz poétikájának másik kulcskérdése a hitelesség, az „úgy, mint volt” értelmezése, más szóval a valóság és a fikció viszonya. Erre vonatkozólag a befejezés ad közvetett támpontot, ahol Zrínyi – az általa ismert összes történeti forrás egybehangzó állításának ellentmondva, mely szerint Szulejmán betegségben halt meg már a kirohanás előtt – saját kezűleg dédapjával öleti meg a szultánt. Különösen annak fényében szokatlan eljárás ez, hogy a *Szigeti veszedelem* hangsúlyozottan historikus eposz, a korban szokásos epikai konvenciókkal ellentétben a minimálisra korlátozza a fantasztikus, fiktív elemek számát, ahol alkalmazza őket, ott egyértelműen jelzi a fikció határait, egyébként szinte minden elemében ragaszkodik a történeti valósághoz.

Az anomália két forrásból eredeztethető. Egyfelől számos jel utal arra, hogy Zrínyi szorgalmas olvasója és jegyzetelője volt Tasso poétikaelméleti írásainak, amelyek legfőbb tárgya a fiktív elbeszélés történeti igazságértéke volt. Tasso szerint az üdvtörténetileg is érvényes, az esetleges ténynél magasabb rendű igazság közlésére a költőt az isteni sugallat képesíti, közvetítését az „igazság felfokozásával” (*excesso de la verità*) érheti el. A csodálatkeltés eszköze lehet hasonlat, exemplum, példázatos narratíva, ami noha fiktív, de azért, hogy illeszkedik az üdvtörténet általános irányába, megnöveli a kijelentés illetve az elbeszélés történeti igazságértékét. Tasso csupán azt köti ki feltételül, hogy a fikció alkalmazásának mértékkel kell történnie, és bármely csodás elbeszélés kimenetele végső soron meg kell hogy feleljen a forrásokból ismert tényeknek. E megfontolások alapján készítette el élete végén a *Gerusalemme liberata* átdolgozott változatát, a *Gerusalemme conquistatát* (Meghódított Jeruzsálem, 1593). A *Szigeti veszedelem* látszólag archaizáló középkorias felfogása, középpontjában a Szentlélek által ihletett szerzői pozícióval, ebben a fordulatban találja meg kortárs kontextusát. Bármennyire is a *Liberata* adja a *Szigeti veszedelem* szövegszerű imitációs bázisát,

mégis a *Conquistata* platóni, ágostoni és természetesen dantei alapokon álló teológiai poétikája képviselte Zrínyi számára a szkeptikus marinói modern világgép ugyancsak modern alternatíváját.

A másik forrás nem a magas irodalomból ered. A *Syrena* bevezetésében Zrínyi szokatlan érveléssel magyarázza az eposz csodás befejezését: „Zrini Miklós kezének tulajdonítottam szultán Szulimán halálát: horvát és olasz cronikábul tanultam, a törökök magok is így beszélik és vallják. Hogy Istvánfi és Sambucus másképp írja, oka az, hogy nem úgy nézték az magános való dolgoknak keresését, mint az országos dolognak história-folyását. Akarmint volt, ott veszett Szulimán császár, az bizonyos.” (*Az olvasónak*)

A terminusok jelentése a tassói poétika alapján világos („magános való dolog”: az egyszeri, esetleges esemény; „országos dolog”: az üdvtörténetileg is érvényes magasabb történeti igazság; „akarmint volt, ott veszett”: a csodásan elbeszéli esemény reális kimenetele) – ám az „*excesso de la verità*” ez esetben nem tiszta fikció. A Zrínyi által hivatkozott horvát és olasz krónikák valójában nem Szigetvárról, hanem egy másik, korábbi történeti eseményről mesélnek: az első rigómezei csatáról (1389), amelyben Lázár szerb fejedelem ugyan életét veszti és az általa vezetett keresztény hadak vereséget szenvednek, de egy hős szerb vitéz megöli az ellenség vezérét, I. Murád szultánt. Ez az eljárás, a hősök személyének megváltoztatása mellett a történeteséma átvitele egy másik korba és másik helyszínre, az orális epika analógiás poétikai eljárása. A délszláv népi epika lényegében minden későbbi történeti eseményt Lázár küzdelmével értelmezett, annak analógiájára adott elő, a szereplőket a rigómezei mártírokkal helyettesítve be. E történeti analógia érvényének hatóköre jóval túllép az alapjául szolgáló – mégoly jelentős – egyszeri epizódon, a szultán halálának értelmezésén. Lázár király és elesett társai nemcsak a népi epikában, hanem a Zrínyi által jól ismert pravoszláv liturgiában is századok óta jelen voltak, a hősök kollektív, örömmel vállalt halála és apoteózisa a szigeti várvédők megdicsőülésének legközelebbi – Tasso eposzából természetesen hiányzó – párhuzama. A hagiografikus⁶ szövegekben a heroikus mártírhalál égi jutalma mellett visszatérő elem az erkölcsi bűnök motívuma, amelyekért Isten az oszmán hódítók kezére adja a hazát, illetve a hősök áldozata által megnyitott remény a kegyelemre és a majdani szabadulásra. A *Szigeti veszedelem*nek ez az eredetinek tűnő, sokak által megfigyelt invenciója (úgy beszél a nép Isten elleni bűneiről, mintha a vallásszakadás még meg sem történt volna), nem az ellenreformációs ideológiában, és nem is a korai lutheránus vitairadalomban találja meg a forrását, hanem a vallásszakadás előtti kor általános keresztény büntudatában.

⁶ a szentek életének kutatásával és kultuszukkal foglalkozó (a szerk.)

3. ADRIAI TENGERNEK SYRENAIA GROFF ZRINI MIKLOS – A KÖTETKOMPOZÍCIÓ

Zrínyi Miklós verseskötetének különlegessége, hogy a terjedelem döntő hányadát (majdnem 90%-át) elfoglaló eposz nem a lírai versek előtt vagy után helyezkedik el, hanem, minden terjedelmi aránytalanság ellenére, részévé válik a lírai kompozíciónak. A *Syrena* lírai darabjai, a főszereplő alak- és névváltásaival, egy lélek fejlődésének állomásait rajzolják ki. Az elbeszélés keretmetaforája az utazás, melynek minden egyes stációján tovább épül, új vonásokkal gazdagodik a kötet címében szirénként (azaz költőként) megjelölt szubjektum. A szövevényes történet Ariosto *romanzóját*, Zrínyi kedves olvasmányát idézi, azzal a különbséggel, hogy míg Orlando célja szenvedélyének követése, addig a *Syrena* elbeszélője éppen a szerelmi szenvedélytől kíván szabadulni.

A történet vázlata a következő. Udvarlás a kegyetlen szépségnek (*Idilium* I–II) – menekülés a hősi múlt világába (*Obsidio*) – „női dal”, Ariadné panasza a szerelem elől menekülő Theseuszhoz (*Arianna sírása*) – Cupido beváltja ígését, cserébe a panaszdalért átengedi az immár Titirusként megjelenő költőnek Violát (*Fantasia poetica* I–II) – a történet tragikus fordulatot vesz, a kedves véletlenül váratlan meghal (*Orfeus* I), az Eurydicéjét sirató, a pokolba érte induló dalnok éneke megszakad (*Orfeus* II) – a jelképes halál után jelképes feltámadás következik, előbb a nemzeti múlt mitikus alakjaira (Attila, Buda), majd az eposzban megénekelt hősök fényes galériájára esik az elbeszélő tekintete (*Epigrammata*) – a bűnbánó lélek a „vitézek Istenéhez”, a megváltó Krisztushoz fordul kegyelemért (*Feszületre*) – az utazás lezárása: a saját halálát felajánló elbeszélő („Vigan burittatom hazám hamujával”) azonosul a „nagy vigassággal s örömmel” haló szigeti hősökkel (*Peroratio*).

Ennek a megváltódás-történetnek két fordulópontja van. Az első: Orpheus (s átvitt értelemben a világi tematikájú, érzéki hatásra törekvő költészet) halála, ami tulajdonképpen a tanulmányok lezárásaként kapott indíttatás, a pápai audiencia által jelképesen meghatározott program beteljesítése. VIII. Orbán pápa (Maffeo Barberini [1568–1644]) ez alkalommal saját verseinek díszkiadásával ajándékozta meg az ifjú főurat, amelynek rögtön első darabja (*Poesis probis et piis ornata documentis primaevae decori restituenda* [A jóra való és kegyes tanulságokkal ékesített költészet visszaállításáról régi fényébe]) a Marino-féle szenzualista költészet és világlátás teljes elítélése, klasszicizáló stílusfordulat és a szépségszisztem meghaladva ismét *hívő* költészet meghirdetése. Valóságos verses enciklika a költemény, amely lehangsúlyosabb helyén felteszi a kérdést: „Miért énekeljünk a

győzelmesen pokolra szálló Orpheusról, / Ha az alvilágot leigázva, Krisztusként tért vissza a csillagok közé?” A *Syrena*-kötet nagyobbik fele láthatóan e célkitűzés megvalósítása.

Ám Zrínyi a marinizmus ideológiai elvetését, a szenzualista költészet elítélését szenzualista tematikával, Marino nyelvén és poétikájával, a Marino által kultivált műfajokban (idill, bukolikus dal) valósítja meg. A lírai anyag közvetlen forrásai között kiemelkedik Marino *Pásztorsípja* (főként az *Idilium I és II* esetében). A pásztori és mitologikus versekben mintha a divatos opera-témák (Orpheus, Eurydice, Ariadne) kollázsát állítaná szántsándékkal össze a szerző – de még a *Feszületre* könnyező bűnbánatának is marinista költő, Girolamo Preti (1582–1626) Krisztus-siratója a közvetlen forrása. A magyar költészetből a *Syrena*-kötet lírai anyaga Balassi költészetét hasznosítja – ez volt az egyetlen lehetősége magyar anyagon szemléltetni az érzéki költészet édes túlzásait. Zrínyi lírája nemcsak műfaji és kompozíciós, hanem metrikai téren is új minőséget hoz a magyar nyelvű költészetbe. Az idillek változatos formakincsét, a madrigált (*Fantasia poetica I*) és a canzonettát (*Fantasia poetica II*) kombinálja a Balassi-strófa „megbontott” változataival (*Fantasia poetica I*). A kötet nagyobb részét kitevő négysarkú tizenkettesek szabálytalanságai (meglepően nagy a nem szimmetrikus sormetszetek aránya, a sorok szótagszáma szintén viszonylag nagy százalékban ingadozik, a rímelés szándékoltan laza) a horvát költészet (főként a *Pjesma o Siget*u rímtelen, mellékmetszet nélküli és szabad főmetszetű 12-eseinek) hatását mutatják.

A másik fordulópontot a lírai elbeszélésben éppen az újonnan, a nyomtatás előtt a kötetbe iktatott darab, a *Peroratio* képviseli. A „vigan burittatom hazám hamujával” fenséges látomása egyfelől az eposzhoz kapcsolja a költő Zrínyi lírai történetét. Másfelől azonban felidéz egy antik sztoikus jelenetet is: Hercules halálát Senecának tulajdonított drámából (*Hercules Oetaeus* [Hercules az Oetán]). A szenvedéseitől másképp szabadulni nem tudó hős az Oeta hegyén rakott máglyán élve égeti el magát – a lelke azonban nem hal meg, az égiek végül maguk közé fogadják. Ezzel az eredeti keresztény apoteózis-koncepció új, sztoikus perspektívába kerül, s végső soron a Hercules-mítosz sztoikus értelmezése adja meg a kötet poétikájának programját. Zrínyi könyvtárának egyik korán beszerzett, kedves és sokat forgatott darabja volt az induktív módszert a természet megfigyelésére bevezető, morálfilozófiájában sztoikus irányú angol filozófus, Francis Bacon válogatott műveinek gyűjteménye (olasz fordításban), benne a görög mítoszok allegorikus értelmezéseit tartalmazó *A régiek bölcsességével* (*Della sapienza de gli antichi*, 1609). A gyűjtemény leghosszabb esszéje a *Prometheus avagy az emberi létállapotról* – amelynek végén Hercules mint az Állhatatosság és az Erő sztoikus erényeinek megtestesítője indul a kétely kínjaitól gyötört emberi lélek

(Prometheus) megszabadítására. A *Syrena*-kötet címlapmetszetének jelentésrétegei közül ez a legátfogóbb, a többit is magába foglaló allegória, azonban az énekével a kísértéseken győzedelmeskedő Orpheus sem tűnt el nyomtalanul. Bacon kis művecskéjének zárófejezete éppen a szirénekről szól (*A szirének, avagy a gyönyör*), s a filozófiai elemzés költészettani tipológiát tartalmazott: maguk a tengeri lények a gyönyörközpontú, érzéki költészetet képviselik, Catullus és Petronius tanítói, miközben a dalukat túlélő Orpheus a vallásos ihletettséggű költészet dalnoka, aki „*isteni dicséreteket énekelve és lantozva, összezavarta és legyőzte a szirénhangokat. Az isteni dolgokon való meditáció nemcsak erővel, hanem édességgel és izléssel is felülmúlja az összes érzéki gyönyört*” (Bacon, *Opere morali*).⁷ A *Syrena*-kötet lírai elbeszélésének programja: sztoikus program.

BIBLIOGRÁFIA

- ÁCS Pál: A „helyettes áldozat” allegóriái a Zrínyiász kilencedik énekében, in Jankovics László – Orlovsky Géza (szerk.): *A magyar irodalom története: A kezdetektől 1800-ig*, Budapest, Gondolat, 2007, 438–446.
- ARANY János: A magyar irodalom története rövid kivonatban, in Arany János: *Összes művei*, 10. kötet, *Prózai művek I*, s. a. rend. Keresztury Mária, Budapest, Akadémiai, 1962, 446–531.
- BENE Sándor: Szirének a térképen: Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és az irodalomtörténet földrajza, in Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*, Budapest, MTA BTK, 2017, 37–78.
- BENE Sándor – HAUSNER Gábor (szerk.): *Hősgaléria, A Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben*, Budapest, Zrínyi, 2007.
- HAUSNER Gábor: *Márcs könyvet olvas: Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*, Budapest, Argumentum, 2013.
- HAUSNER Gábor – KLANICZAY Tibor – KOVÁCS Sándor Iván – MONOK István – ORLOVSKY Géza (szerk.): *A Bibliotheca Zrinyiana története és állománya*, Budapest, Argumentum – Zrínyi, 1991.
- KISS Farkas Gábor: *Imagináció és imitáció Zrínyi eposzában*, Budapest, L’Harmattan, 2012.

⁷ Hausner – Klaniczay – Kovács – Monok – Orlovsky (szerk.): *A Bibliotheca Zrinyiana története*, 346.

- KNAPP Éva: Zrínyi Miklós Adriai tengernek Syrenaia (Bécs, 1651): A díszcímlap könyvészeti, ikonográfiai és irodalmi értelmezéséhez, in uő.: *Librum evolvo: Eszme- és könyvtörténeti tanulmányok a XVI–XX. századból*, Budapest, rec.iti, 2017, 35–42.
- KOVÁCS Sándor Iván: *Az író Zrínyi Miklós*, Budapest, Akadémiai, 2006.
- ÖTVÖS Péter: *Zrínyi Miklós cím nélküli verséről*, in Csillag István (szerk.): *„Mint sok fát gyümölcssel...”: Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére*, Budapest, ELTE BTK, 1997, 34–42.
- R. VÁRKONYI Ágnes: *Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Argumentum, 2010.
- RIMAY János: *Összes művei*, s. a. rend. Eckhardt Sándor, Budapest, Akadémiai, 1955.
- SZÖRÉNYI László: *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Budapest, AmfipressZ, 1993, 11–43.
- SZÖRÉNYI László: A szerkesztett verskötet mint a szerző ifjúkori önarcképe, in Jankovics László – Orlovsky Géza (szerk.): *A magyar irodalom története, A kezdetektől 1800-ig*, Budapest, Gondolat, 2007, 467–486.
- UTASI Csilla: A lírai költemények és az eposz viszonya Zrínyi Miklós Syrenaikötetében, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu / Annual Review of the Faculty of Philosophy Novi Sad*, XL. évfolyam, 2015/1, 223–242.
- ZRINSKI, Petar: *Adrijanskoga mora sirena*, prir. Matić, Tomo, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Stari pisci hrvatski*, 1957.
- ZRÍNYI Miklós: *Összes művei*, 1. kötet, *Költői művek*, s. a. rend. Klaniczay Tibor, Budapest, Szépirodalmi, 1958.
- ZRÍNYI Miklós: *Szigeti veszedelem*, s. a. rend. Király Erzsébet, Budapest, Ikon, 1995.
- ZRÍNYI Miklós: *Költői művei*, 1. kötet, *Források*, s. a. rend. Orlovsky Géza, Budapest, ELTE BTK, 2015.
- ZRÍNYI Péter: Adriai tengernek Syrenaia – Ajánlás, in *Horvát irodalmi antológia*, s. a. rend. Lőkös István, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2004.